

Tweede Bootcamp: een verkenning van meervoudige waardecreatie in waterlandschappen

6 oktober 2022 , Rotterdam

Inhoud

<u>De tweede bootcamp in samenvatting</u>	2
<u>Introductie</u>	6
<u>Inspiratie van de gastsprekers</u>	8
<u>Rondje Rotterdams Waterlandschap</u>	10
<u>Handreikingen PWE – Koopmanspolder</u>	11
<u>Opbrengsten van de landschapssessies</u>	12
<u>Waardelijke Waterlandschappen in toekomst</u>	15
<u>Contouren Maatschappelijke waardecreatie</u>	17
<u>COLOFON</u>	19

Samenvatting

Introductie

De tweede bootcamp van Werken aan Waterlandschappen vond plaats op 6 oktober 2022 in Rotterdam. Drie waterlandschappen stonden centraal: de Zak van Zuid-Beveland (ZZB), de Groninger Eems-Dollard Kust en de Noord-Hollandse IJsselmeerkust/Koopmanspolder (KMP). Het doel van de bootcamp was om betrokkenen van de Zuidwestelijke delta, het IJsselmeergebied en de Groningse kust bij elkaar te brengen om verder te werken aan visies en mogelijkheden voor maatschappelijke waarde-creatie voor deze landschappen. Samen brainstormden deelnemers over kansen voor maatschappelijke waardecreatie in deze waterlandschappen voor zowel ondernemers als bewoners. Twee gastsprekers lieten zien wat belangrijke randvoorwaarden zijn bij grote landschappelijke projecten.

Lessen van de gastsprekers

Timothy van Agt (ORG)

Onderzoek laat zien dat 1 op de 2 grote transformatieve projecten niet uitgevoerd wordt vanwege te weinig draagvlak. Grote projecten vragen om een uitgekende co-creatie methodiek:

- Doelbepaling
- Een helder proces, met heldere afspraken
- Intensief voortraject zodat implementatiekans groter wordt
- Een uitgekende mix van stakeholders ontwikkelt ambitiekader en oplossingsrichtingen.
- Veel tijd in kennisdeling en kennisontwikkeling.

Martijn de Vries (Populytics)

Populytics ontwikkelde een methodiek om burgers te betrekken bij visievorming of overweging beleidsalternatieven. Door Participatieve Waarde Evaluatie (PWE) sluiten besluiten beter aan bij de waarden en zorgen van betrokkenen. Het biedt een basis voor het in kaart brengen en waarderen van effecten van bepaalde keuzes. Belangrijke voorwaarden voor PWE zijn:

- Voorbereiding is erg belangrijk
- Er moet iets te kiezen zijn
- Neem het 'stille midden' mee, betrokkenen met minder tijd of moeite hebben met complexiteit
- Koppel uitkomsten en beslissingen terug

Opbrengsten van de deelsessies

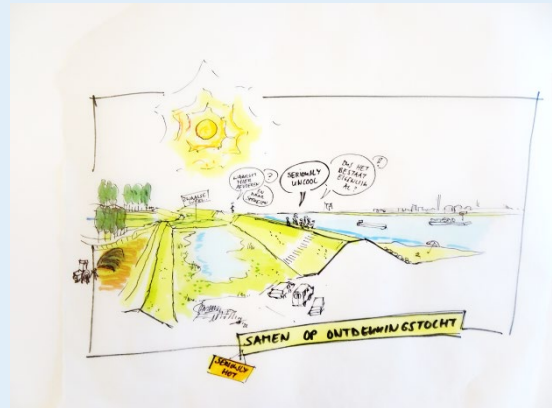
De gebieden dachten na over welke kansen en bedreigingen zij op hun af zien komen en welke sterke en zwakke punten in hun gebied maatschappelijke waardecreatie kunnen ondersteunen voor de drie kustregio's samengevat in tabel 1. In de ontwerp ateliers (waterkerende landschappen) en in het kader van het belevingsonderzoek bij de Koopmanspolder zullen deze verder uitgewerkt worden en in de derde bootcamp (2023) gevalideerd.

Kracht maatschappelijke waardecreatie	Zwakte maatschappelijke waardecreatie
<p>Economie & Innovatie</p> <ul style="list-style-type: none"> - Groei havens maakt slibwinning mogelijk - Veel projecten rondom winning overtollig slib - Gebied wordt gezien als living lab (ZZB) - Provincie wil investeren in pontjes (ZZB) - Mogelijkheden voor kringlooplandbouw (KMP) <p>Natuur</p> <ul style="list-style-type: none"> - Veem als opslag voor CO2 - Slikken en schorren - Stilte en uitgestrektheid, openheid - In sommige gebieden is er zoet water (Groningen) - Er is veel water (KMP) <p>Leefomgeving</p> <ul style="list-style-type: none"> - Meer voorzieningen voor wonen, leven en recreëren is gewenst <p>Cultuur</p> <ul style="list-style-type: none"> - een actieve dorpsraad (KMP) - Rijke cultuurhistorie van dijken, Hollands landschap (KMP) 	<p>Economie & innovatie</p> <ul style="list-style-type: none"> - Geïsoleerd gebied (bekneld door industrie en haven) (ZZB) - Drukke scheepvaart (ZZB) - Hoogproductief landschap laat weinig ruimte voor andere functies (KMP) - Afspraken met Antwerpen over beheer van vaargeulen (ZZB) <p>Natuur</p> <ul style="list-style-type: none"> - Natuur te droog als watervoorraad voor landbouw - Gebrek aan zoetwater - Rommelige inrichting (KMP) - Eentonig landbouwlandschap (KMP) - Harde grenzen tussen land, water en overgangszones - Kwelder erosie - hydromorfologie <p>Leefomgeving</p> <ul style="list-style-type: none"> - Gebrek aan recreatieve voorzieningen <p>Cultuur</p> <ul style="list-style-type: none"> - Recreatie en voorzieningen moeten passen bij gebied/Draagkracht gebied voor recreatie - Geen OV voorzieningen - Mensen zijn participatie-moe door veel geplande ingrepen - Behoudsgezinde grondhouding, stugge standpunten
Kansen maatschappelijke waardecreatie	Bedreigingen maatschappelijke waardecreatie
<p>Natuur</p> <ul style="list-style-type: none"> - Zeespiegelstijging -> urgentie voor verandering - Verzilting/verdroging -> Er wordt intensief gewerkt aan de vraag hoe we zoet water kunnen veiligstellen - Wisselpolders kunnen ingepast worden - Getijdeslag neemt toe (ZZB) - Steeds meer middelen voor transitie opgaven in gebiedsontwikkeling, dus ook voor Klimaat/Waterveiligheid/Waterkerende landschappen <p>Landbouw</p> <ul style="list-style-type: none"> - Zilte teelten op kwelders - Kringlooplandbouw (KMP) - Lokale gewassen met aftrek in de omgeving <p>Economie & Beleid</p> <ul style="list-style-type: none"> - Er gebeurt veel in het gebied, veel kans voor ontwikkeling <ul style="list-style-type: none"> -> gebied als living lab -> stapeling van functies -> fondsen (b.v. NPLG, stikstofproblematiek) -> economische groei vanuit havens -> drinkwaterbedrijven en buffers - Vraag naar circulaire grondstoffen - Zandwinning (KMP) - Gebiedsagenda's - Nieuwe ruimtelijke verkenning IJsselmeergebied - Schaalgrootte (niet te groot) maakt combinatie van functies mogelijk (KMP) - Vraag naar energie <p>Toerisme en recreatie</p> <ul style="list-style-type: none"> - Toenemende vraag naar natuurbeleving - Herstel van veerverbindingen (ZZB) - Waterrijke omgeving is interessant voor recreatie (bezoekers uit steden) 	<p>Natuur</p> <ul style="list-style-type: none"> - Er moet gecompenseerd worden (Natura 2000) - Klimaatverandering dwingt tot actie <p>Landbouw</p> <ul style="list-style-type: none"> - Staat onder druk en hierdoor is participatie moeilijk <p>Economie & Beleid</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kosten HWBP - Grote spelers beheersen de innovatie-markt> pioniers krijgen niet altijd wat ze verdienen <p>Maatschappij</p> <ul style="list-style-type: none"> - Nepnieuws en populisme

Contouren van toekomstbeelden: voor maatschappelijke business modellen

In het volgende ontwerpatelier (medio 2023) zullen deze maatschappelijke verdienmodellen nader uitgewerkt worden. Er kunnen nieuwe verdienmodellen bijkomen en er zullen er ook nog gaan afvallen. De pictogrammen (tweede kolom zijn gemaakt door deelnemers en begeleiders van de ontwerpatelier in Groningen en Zeeland.

Tekening: Bertram de Rooij (WENR), gemaakt tijdens Ontwerpatelier Zuid-Beveland (juni 2022).

Meervoudige Maatschappelijk verdienmodel		Potentiële (meervoudige) waardecreatie
Dubbele dijken met zoetwaterbuffers	Zie tekening hierboven	zoet water, waterveiligheid, inkomen landbouw, natuurwaarden
Zoetwateropslag op marginale gronden		zoet water, waterveiligheid, inkomen landbouw, biodiversiteit
Kwaliteitsgewassen aansluitend bij cultuur en historie van het waterlandschap		inkomen landbouw, behoud / educatie over erfgoed
Zilte teelten en aquacultuur in een waterveiligheidslandschap		waterveiligheid, inkomen landbouw, duurzame energie
Zuiverend en vastleggend Land(schap)		Zoet water, bodemgezondheid, vastleggen broeikasgassen
Belevend Landschap voor natuur en waterrecreatie		waterveiligheid, inkomen uit toerisme, biodiversiteit
Ruimte voor de Schelde		waterveiligheid, natuurbehoud, ruimte voor natuurlijke dynamiek
Energiek en circulair waterkerend landschap		Waterveiligheid, gekoppeld aan energiewinning en bijdragen aan circulaire economie (hergebruik van zand & slib, vastleggen broeikasgassen)
Koolstofnatuurboeren (CO2 opslag in gewassen, ecologische habitats en veengrond)		waterveiligheid, vermindering broeikasgassen

Kennisvragen

Deze worden meegenomen in de projectactiviteiten van 2023 om te kijken welke we kunnen oppakken en welke niet. De ingebrachte kennisvragen laten koppelkansen zien naar andere projecten, maar ook waar mensen bezorgd over zijn of wat er moet worden opgepakt in dit project.

Water

- Is er voldoende veen voor zoetwateropslag, wat is de maximale zoetwatercapaciteit in het gebied en welke maatregelen zijn nog meer te bedenken: hoger waterpeil, RWZI in de buurt nog een vierde zuiveringsslag toevoegen zodat (bijv.) medicijnresten worden verwijderd en meer zoetwater in het gebied beschikbaar blijft (i.p.v. de zee in) (ZZB)
- Zoetwateropslag versus verzilting: wat gaat de toekomst brengen?
- Drinkwatervoorziening – zuiverend landschap, hoe zit het daar mee? Wat zijn de mogelijkheden?

Waterveiligheid

- Hoe wordt de zee ervaren door de inwoners: als vriend of als vijand, wat is hun perceptie tav veiligheid? (ZZB)
- Hoe zit het met de waterpeilen in het IJsselmeer – per scenario en situatie. Wat betekent 20 cm extra op het bestaande peilbesluit gegeven klimaatverandering?

Alternatieve manieren van landbouw

- Wat zijn alternatieve businessmodellen voor boerenbedrijf?
- Zilte teelten? Is het succesvol/ kunnen boeren eenvoudig ermee uit de voeten? Wat is de investering om over te stappen naar zilte teelten en kan daarbij geholpen worden vanuit de overheid?

Cultuur

- Hoe kunnen we polarisatie tegengaan, mensen meenemen en inzichtelijk maken, wat er verandert?

Economie & demografie

- Welke verwachtingen zijn er ten aanzien van de werkgelegenheid?
- Hoeveel draagkracht is er voor toerisme en recreatie?
- Wat zijn de te verwachten demografische ontwikkelingen

Energie

- Op welke manier kan energiewinning een verdienmodel zijn voor waterlandschappen?

Huidige kennis & beleid

- Welke kennisvragen worden beantwoord in de Kennisagenda's Deltaprogramma en agenda IJsselmeergebied en wat raakt aan onze kennisvragen.
- Wat kunnen we leren uit project de Henriettewaard (Noord-Brabant, project van Weather makers) en welke andere voorbeeld cases zijn er die interessant zijn voor maatschappelijke waardecreatie en verdienmodellen?
- Wat kunnen we leren qua randvoorwaarden uit ecologisch onderzoek?
- Welke bestaande toekomstperspectieven kunnen we meenemen en benutten, zoals NL2120, en Deltaprogramma? Hoe ziet het er gebied uit en welke ontwikkelingen?
- Er komt een ruimtelijke verkenning IJsselmeergebied

Combineren van functies

- Waterveiligheidslandschappen: is vooroever bescherming een optie voor onze waterlandschappen? En is het achteroeverconcept uit de Koopmanspolder interessant voor de waterkerende landschappen in Zeeland en Groningen?
- Westvaardersplassen (Noord-Holland) – een idee voor hele brede dijk dubbele dijk met verschillende functies. Dat idee is niet uitgevoerd omdat landbouwgrond niet beschikbaar kwam. Wat is hiervan te leren?

Introductie

Het doel van de bootcamp

De tweede bootcamp van Werken aan Waterlandschappen vond plaats op 6 oktober 2022 in Rotterdam. Betrokkenen van de Zuidwestelijke delta, het IJsselmeergebied en de Groningse kust kwamen bijeen om verder te werken aan visies en mogelijkheden voor maatschappelijke waarde-creatie voor deze landschappen. Samen brainstormden deelnemers over kansen en beperkingen, sterktes en zwaktes en ontwikkelden ze toekomstbeelden voor hun gebied. Twee gastsprekers lieten zien wat belangrijke randvoorwaarden zijn bij grote landschappelijke projecten.

De jaarlijkse Bootcamp is hét moment om de opgedane kennis te delen en anderen te ontmoeten die ook bezig zijn met natuurinclusieve verdienmodellen op de grens van water en landschap. De samenvatting van de vorige bootcamp (2021) is ook nog steeds na te lezen. Er is gedurende het jaar veel kennis opgedaan in onze living labs over Waterkerende landschappen (Zeeland & Groningen) en de recreatieve achteroever (Koopmanspolder).

De tweede bootcamp bouwt voort op het geleerde in de livinglabs en de vorige bootcamp. Het biedt inspiratie, kennisuitwisseling, en een aanpak om tot integrale, maatschappelijke waarde in onze waterlandschappen te komen. Twee doelen stonden in de tweede bootcamp centraal:

- Het vergroten van onze gezamenlijke kennis over de context en problematiek van onze waterlandschappen en het inventariseren van de openstaande kennisvragen;
- Het verkrijgen van een overzicht van de mogelijkheden voor toekomstbestendige, haalbare maatschappelijke waarde-creatie, alsmede de acties die nodig zijn vandaag.

Het globale programma van deze bootcamp

Inleiding

- Welkomstwoord (Jeroen Veraart)
- Introductie op dagprogramma (Ageeth van Maldegem)

Inspirerende keynotes

- Belanghebbenden betrekken bij complexe ontwerpprocessen (Timothy van Agt)
- Participatieve Waarde Evaluatie (Martijn de Vries)

Wandelrondje Waardering Landschap Rotterdam – Euromast.

Lunch

Introductie over de drie landschappen

- Zak van Zuid-Beveland (Mascha Dedert, ZMF/HZ)
- Groninger Kust (Jan-Willem Nieuwenhuis, Waterschap Noorderzijlvest)
- Noord-Hollandse IJsselmeerkust (Roel Doef, RWS-WVL)

SWOT analyse per landschap (deelsessies)

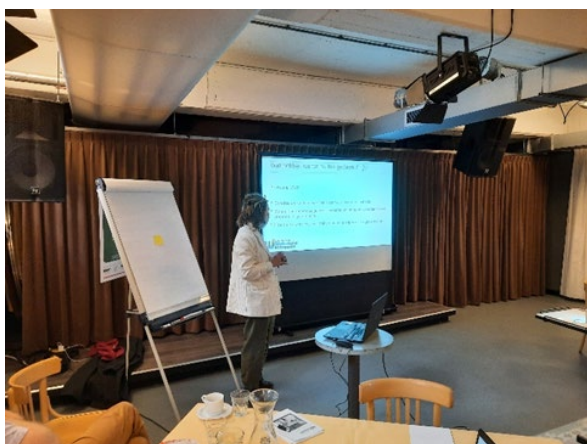
Brainstorm over toekomstbeelden voor de drie landschappen (deelsessies)

Terugkoppeling en borrel (plenair)

Introductie en welkom

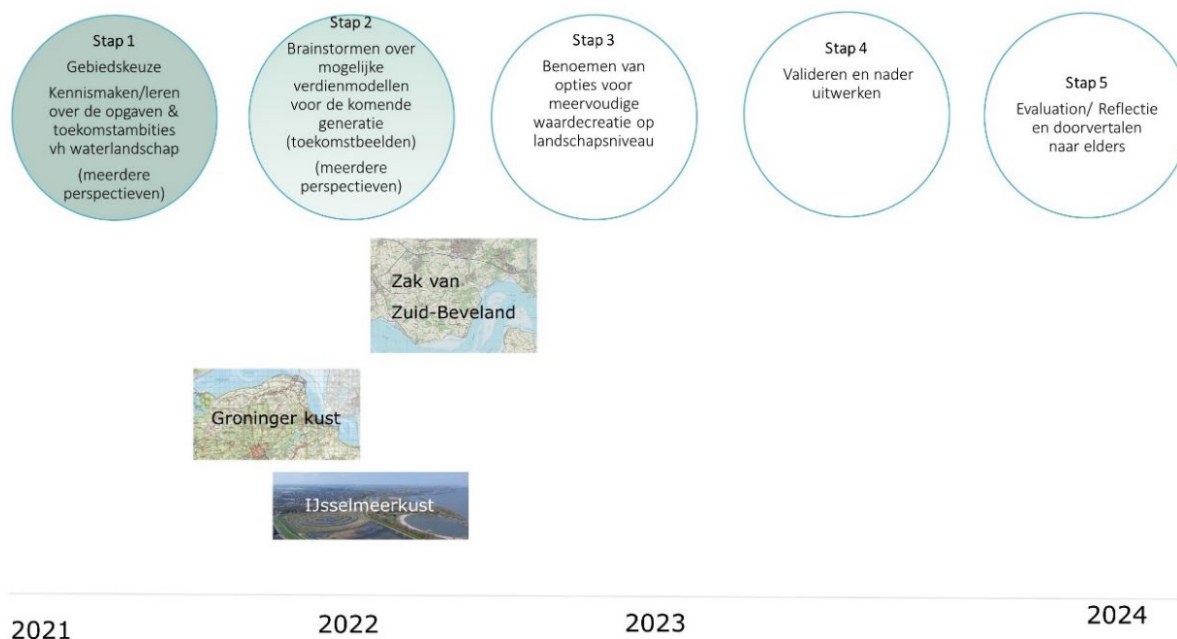
Ageeth van Maldegem (HZ) en Jeroen Veraart (WENR)

"Het project Werken met Waterlandschappen is een broedplaats waar verschillende soorten onderzoek en disciplines samenkomen", zegt projectleider Jeroen Veraart (Wageningen Environmental Research) tijdens de aftrap van de bootcamp. Hij benadrukt dat ideeën best een beetje mogen schuren. Ageeth van Maldegem (HZ University of Applied Sciences) vult aan dat het creëren van zoveel mogelijk waarde in het landschap het belangrijkste uitgangspunt is en roept op om verder te kijken dan economische waarde. "Vandaag is bedoeld om elkaar te inspireren en om samen te bepalen welke vervolgstappen we kunnen nemen", stelt ze in haar introductie.

Jeroen vertelt over de missie van het project: het realiseren van een projectoverstijgende leeromgeving en het verkennen van nieuwe verdienmodellen voor inrichtingstrajecten in de land-water overgangszones. Zo stond het in het oorspronkelijke projectplan, maar gedurende de eerste twee jaar hebben we ook geleerd dat verstandig is om in een landschap je niet alleen op losse verdienmodellen te richten.

Daarom is de M van maatschappelijk toegevoegd aan het verdienmodel en later ook de W van (meervoudige) waarde-creatie. Jeroen vertelde dat hij op de weg hier naartoe op de radio de term 'streekholder' hoorde, dat past goed bij Werken met Waterlandschappen. De betrokkenen van de drie landschappen zitten in een verschillende fase.

Figuur 1, Het stappenplan van Werken met Waterlandschappen.

Ageeth kijkt als econoom naar de landschappen en hun opgaven. Waarderingsverhalen zijn niet enkel economisch maar juist meervoudig en ook de sociale component is belangrijk om mee te nemen om tot transitie en innovatie te komen. Het Bootcamp team gebruikt het canvas voor waarde-creatie van het project Naturvation als inspiratie, ook de ideeën van Common Land passen hierbij. De te realiseren maatschappelijke meerwaarde van onze waterlandschappen moeten bovendien duurzaam zijn. Onze kinderen moeten er hun brood kunnen verdienen, met een mooie ecologie en toekomstbestendig in het licht van klimaatverandering.

Inspiratie van de gastsprekers

Co-creatie van grootschalige, complexe transformatieve projecten

Spreker: Timothy van Agt (ORGMOD), Powerpoint Vanagt, ORG-projecten (uit de presentatie)

Foto: Stakeholdersessie over de aanleg van de ring Antwerpen (ORG)

Timothy Vanagt heeft een achtergrond in Commercial Engineer-Marketing en architectuur en werkt bij het architectenbureau ORG. In zijn projecten voor dit bureau heeft hij veel ervaring opgedaan met co-creatiemethodieken bij complexe infrastructuurprojecten, zoals de aanleg van een natuur-inclusief energie-eiland in de Noordzee en het opzetten van een lange termijn visie gericht om de Belgische kustlijn te beschermen tegen een zeespiegelstijging van 3 meter. Vanagt is ervan overtuigd dat een transdisciplinaire aanpak de sleutel is tot de wereld van morgen. Vanagt spreekt over 'kathedraalprojecten', waarvan volgens hem in de praktijk twee derde in een la blijft liggen omdat er te weinig consensus of draagvlak is. Vanagt illustreerde welke verschillende stappen die nodig zijn om belanghebbenden te betrekken bij complexe ontwerpprocessen. - Kathedraalprojecten voer je niet alleen uit, je hebt veel helpende handen nodig, in de loop van de tijd.

Kernpunten:

Onderzoek laat zien dat 1 op de 2 grote transformatieve projecten niet uitgevoerd worden vanwege te weinig draagvlak. Grote projecten vragen om een uitgekende co-creatie methodiek:

- Een helder proces, met heldere afspraken;
- Intensief voortraject zodat implementatiekans groter wordt;
- Een uitgebreide en uitgekende mix van stakeholders ontwikkelt ambitiekader en oplossingsrichtingen;
- Veel tijd in kennisdeling en kennisontwikkeling met relevante betrokkenen en experts;
- Een veilige omgeving te creëren, waarin iedereen vrijuit kan praten. In het project over het natuurinclusieve energie eiland, heette deze groep de werkbank. De werkbank biedt een veilige ruimte, neemt GEEN beslissingen, maar heeft WEL een hoog ambitie niveau qua ontwerpdoel.

Plaatje: Artistieke visualisatie energie-atol (ORGMOD)

Participatieve Waarde Evaluatie: de basis

Spreker: Martijn de Vries (Populitics), [Powerpoint Martijn de Vries](#), [PWE-voorbeeld Klimaatbeleid](#), [Instructievideo](#)

Foto: Andijker nieuws (2020): 50 bewoners van het dorp zijn aanwezig bij de eerste bijeenkomst over de dorpskernvisie 2020-2030. Ook een enquête werd na de bijeenkomst online gezet, met ook vragen over de inrichting van de kust langs Andijk.

Martijn de Vries werkt bij Populitics aan het in kaart brengen van brede welvaartseffecten met een methodiek genaamd Participatie Waarde Evaluatie (PWE). De methode past hij toe in allerlei projecten over milieu, energie, water en klimaat, maar hij doet ook wetenschappelijk onderzoek om de methode te verbeteren. PWE is een wetenschappelijke en innovatieve raadplegingsmethode die meer en meer wordt toegepast in de Nederlandse beleidspraktijk. PWE is een methode die gebruikt kan worden om te achterhalen hoe grote groepen burgers in het algemeen en in een specifieke context publieke waarden wegen en hoe zij vinden dat waarden concreet moeten worden door vertaald in beleid. De essentie van een PWE is dat een keuzesituatie van een bedrijf, een overheid of een andere organisatie zo goed mogelijk wordt nagebootst waardoor burgers het dilemma kunnen doorleven. De burger wordt in een online omgeving op de stoel van de besluitvormer gezet.

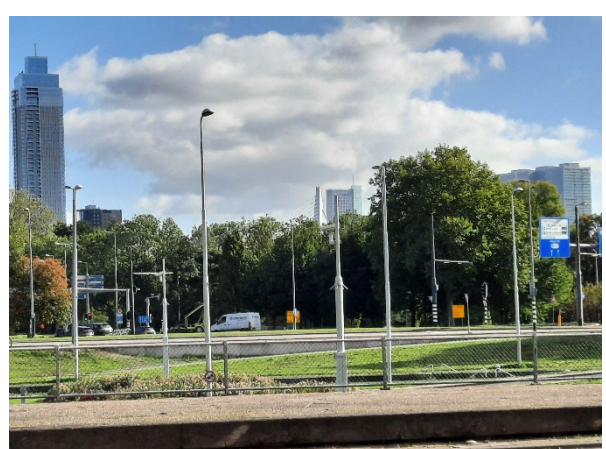
Kernpunten:

Belangrijke voorwaarden voor PWE zijn:

- Voorbereiding van een burgerparticipatie is erg belangrijk;
- Bewoners laten ervaren wat keuzes maken betekent;
- Er moet iets te kiezen zijn;
- Bij burgerparticipatie laten de mensen met een uitgesproken mening zich vooral horen. Hoe betrek je het 'stille midden' in de participatie? De betrokkenen die minder tijd hebben, of moeite hebben met complexiteit keuzes;
- Koppel uitkomsten en beslissingen terug met de deelnemers van de PWE;
- In Koopmanspolder willen we een PWE doen met het doel om de beleefde economische waardeverandering van inrichtingsvarianten voor recreatie en natuur inzichtelijk te maken.

Rondje Rotterdams Waterlandschap

Aan het einde van de ochtend trokken we er op uit om het waterlandschap van onze bootcamp locatie te waarderen: De Rotterdamse haven. We liepen van onze vergaderlocatie naar de Euromast en weer terug. Bij terugkomst gaan we in op de vraag: welke criteria hebben we onbewust gebruikt bij de waardering van het Rotterdams landschap?

Criteria die een rol speelden bij het waarderen van het Rotterdamse havenlandschap

- Iets moet passen in het gebied; karakteristiek zijn.
- Diversiteit en openheid wordt gewaardeerd.
- Cultuurhistorie is ook mooi: het hoort daar.

Meenemen naar het vervolg van Werken met Waterlandschappen:

- Anders kijken naar je gebied: je daarvoor openstellen. Er zijn beelden nodig om dat te kunnen.
- No-regret aanpassingen van de inrichting: maar wat is dat precies?
- Autonome veranderingen sturen ook wat belangrijk wordt gevonden, en waar men akkoord mee gaat. Nu er oorlog is in Oekraïne wordt de inpassing van duurzame energie in het landschap ook anders gewaardeerd.
- Neem verschillende inzichten mee over het waterlandschap. Wat is het juiste moment van participatie en consultatie? Dat is lastig.

Handreikingen PWE – Koopmanspolder

Samenvatting van mogelijke opzet van een PWE analyse

In een presentatie presenteerde Martijn de Vries verschillende varianten voor een PWE-analyse. In elke variant is het vooraf belangrijk om omwonenden en bezoekers te informeren over ideeën over aanpassingen in de Koopmanspolder. Een grote herinrichting heeft eerder al plaatsgevonden. Nu wordt nagedacht over kleinere aanpassingen in het beheer, exploitatie en inrichting van het gebied. In de PWE-keuzetaak kunnen deelnemers een budget of punten verdelen tussen mogelijke inrichtingsvarianten van de Koopmanspolder. De keuze-opties worden van achtergrondinformatie voorzien zodat deelnemers een geïnformeerde keuze kunnen maken. Zo is het mogelijk om voor alle opties de effecten op de leefomgeving (rust/natuurgebied) en economische haalbaarheid (van de verdienmodellen) te waarderen. De waardering van verschillende herinrichtingsopties is in deze opzet uniek voor de Koopmanspolder en niet te extrapoleren naar andere gebieden waar nagedacht over voor- en achteroevers. Deze beperking kan voorkomen worden door algemenere uitgangssituaties voor de herinrichting van de Koopmanspolder centraal te stellen. Deelnemers kunnen dan wederom punten verdelen (of een budget) over de verschillende keuze-opties. Elk voordeel heeft zijn nadeel: in deze variant is het moeilijker om locatie-specifieke voorkeuren, zorgen en bezwaren over de mogelijke verdienmodellen in de Koopmanspolder op te halen. Door te stemmen (met hand opsteken) is er in de sessie een eerste peiling gedaan wat de deelnemers belangrijke doelen vindt voor het uitvoeren van een PWE analyse. De opties die voorlagen waren:

- Een andere groep burgers dan de 'usual suspects' horen – het stille midden – vraagstuk concreet en behapbaar. Communicatie is essentieel om stille midden te bereiken. (2 stemmen)
- Burgers op een prettige manier voorkeuren, waarden en zorgen laten doorgeven – design optimaliseren op de gebruiker/burger (2 stemmen)
- Inclusiviteit: alle burgers die dat willen op hun manier laten participeren offline versie, hulplijn, versie voor slechtzienden – flinke investering.(niet gekozen)
- Vergroten van begrip/acceptatie onder burgers voor keuzes die beleidsmakers moeten maken hoe meer deelnemers hoe beter, communicatie is essentieel (4 stemmen)
- Beleidsmakers beter in staat stellen om beleid af te stemmen op waarden, voorkeuren en zorgen van burgers – design optimaliseren op handelingsperspectieven (5 stemmen)
- Ervoor zorgen dat politici/stakeholders met meer zelfvertrouwen beslissingen kunnen nemen – hoe meer deelnemers hoe beter, communicatie is essentieel (??)
- Conflicten de-escaleren – betrek partijen die veel weerstand hebben, bv combi met burgerforum (??)
- Relatie met burgers verbeteren – geef een reactie hoe uitkomsten zijn gebruikt. Herhalende participatie. (Niet op gestemd)
- Weten hoeveel nut/monetaire waarde burgers ontleen aan beleidseffecten (4 stemmen)
- Scherpere vergroten in stakeholderdialog en proces met stakeholders (2 stemmen)

Discussie

- Essentieel is dat de PWE-analyse gekoppeld wordt aan de Kustvisie;
- Naast de bewoners ook de ondernemers en overheden betrekken, definieer de doelgroep goed;
- Hoe is de koppeling te leggen tussen PWE analyse en verdienmodellen? (zie ochtend)
- Inkadering van de PWE en verwachtingsmanagement zijn belangrijk: begrensd de analyse.
- De aanbeveling is om voor de start van de PWE eerst overzicht te maken van lopende participatieprocessen in dit deel van de IJsselmeerkust;
- Overweeg het opzetten van een klankbordgroep met eerder betrokkenen uit de kustvisie, maar ook een kleine kerngroep voor de dagelijkse begeleiding v.d. PWE analyse;
- Behoefte aan een proces-schema met tijdsplanning;
- Hoe ga je om naar doorvertalen en opschalen naar andere lokaties van het achteroeverconcept als we tegelijkertijd kiezen voor een strakke afkadering. Ook is er behoefte aan algemene kengetallen over waarderen van recreatieve landschappen. Niet alles kan: kernteam moet aangeven wat wel en niet kan;
- Het is belangrijk dat mensen in het gebied inzicht krijgen waarom bepaalde keuze worden gemaakt door bestuurders. Het gaat niet alleen om informatie delen maar mensen moeten het begrijpen. Dit is een sterk punt in de PWE-aanpak.

Opbrengsten van de landschapssessies

De zak van Zuid-Beveland

Pitch Mascha Dedert

Mascha gebruikt het stappenplan uit de introductie (zie figuur 1). In Zeeland zijn er al twee ontwerpateliers geweest. Het eerste ontwerpatelier in Waterdunen (oktober 2021) was gericht op het selecteren van gebieden in zowel Zeeland als in Groningen. Definitieve keuzes zijn toen nog niet gemaakt voor Groningen, maar in Zeeland is gekozen om de Zak van Zuid-Beveland als casestudie gebied te kiezen. In dit gebied komen verschillende opgaven samen die, ieder voor zich, andere randvoorwaarden stellen aan de inrichting van de kustzone. Denk hierbij aan waterveiligheidsopgaven, recreatie en de landbouw. In het tweede ontwerpatelier zijn we gestart vanuit het perspectief van de grondeigenaren, en in dit gebied zijn de meeste grondeigenaren boer, het perspectief van de boer was het startpunt, maar ook andere stakeholders waren aanwezig zoals Natuurmonumenten, het waterschap, de gemeente, de provincie en de recreatiesector. In dit kustwaterlandschap spelen allerlei dilemma's: het schaarse zoete water voor akkerbouw en fruitteelt, verzilting, keuzes die te maken zijn over binnen- en buitendijkse natuurontwikkeling. En juist op deze plek langs de Westerschelde zal door zeespiegelstijging het moeilijker worden om huidige hoogwaardige waterveiligheid te blijven handhaven. Ook is de stap gemaakt om van individuele droombeelden en brainstormen te komen naar gemeenschappelijke ideeën over meervoudige waardecreatie met waterkerende landschappen. Deze stap leverde een vijftal ideeën (mogelijke waarde proposities). De vijf ideeën zijn misschien ruimtelijk nog verder samen te voegen en worden nog verrijkt met andere perspectieven. De vijf ideeën waren (1) Dubbele dijken combineren met coöperatieve zoetwaterbuffers (water, voedsel en vezels als product), (2) Zoetwateropslag op slechte landbouwgrond (met meerdere functies), (3) Kwaliteitsgewassen uit de delta (Een combinatie van unieke gewassen, zilte gewassen en bestaande gewassen), (4) Ruimte voor de Schelde, natuurlijke processen (binnen- en buitendijks aan de slag, een brede kustzone) en (5) CO2 opslag in gewassen, habitats, veen. Een kernpunt in dit vijftal ideeën is dat zoetwater een product is i.p.v. een productiefactor. De discussie gaat vaak over land en water, zoetwater (als product) is misschien de versnellingsfactor om tot een ruimtelijke transitie te komen.

Kracht van het gebied (huidig)

- Bestaande slikken en schorren
- Verbinding recreatie en natuur
- N2000
- Fiets en wandelgebied /
- Stilte en uitgestrektheid
- Rijke geschiedenis

Kansen (toekomst)

- Pondjes
- Gebied als living lab
- Komt veel samen in nabije toekomst: urgentie ontstaat
- Belevingstoerisme /zowel bij de boer als in de natuur (pure stilte, telefoon uit)
- Kennis opvijzelen waardoor ook meer draagvlak zal ontstaan voor de toekomstige veranderingen
- Zilte teelten
- Veenvorming: CO2 opslag, water 10 cm -> 4 m zoetwateropslag
- Zoetwaterbehoud

Zwakte van het gebied (huidig)

- Bekneld tussen industrie/havens
- PFAS
- Gebrek aan kwalitatieve recreatie bij slecht weer (geen overdekte recreatie aanwezig)
- Behoudend, conservatieve grondhouding in het gebied
- Beperkte OV-voorziening
- Drukke scheepvaart,
- Oude afspraken richting Antwerpen, vaargeulen beheer

Bedreigingen (toekomst)

- N2000-wetgeving: eerst compenseren voordat nieuwe activiteiten mogen worden ontplooid
- Kans op isolatie (bekneld door industrie en havens)
- Veel geplande ingrepen: participatie moeheid
- Nieuwe elektriciteitspalen
- Getijslag neemt steeds verder toe
- Kosten HWBP / bodembeslag binnendijks
- Nadelige effecten op de natuur (verdroging en zeespiegelstijging)

De Noord-Hollandse IJsselmeerkust

Pitch over het gebied

Roel Doef (Rijkswaterstaat), betrokken bij het IJsselmeergebied, ziet klimaatverandering niet alleen als een bedreiging, maar ook als een aansporing om met multifunctionele oplossingen te komen, bijvoorbeeld het combineren van waterbuffering met het vergroten van de biodiversiteit. "We zijn hier met drie kustgebieden samengekomen. Het is belangrijk om ook van elkaar te blijven leren", benadrukt hij. Hij wil bijvoorbeeld graag leren over de ervaringen bij de Groningse kust met het dubbele dijk concept. Ook is er veel te leren van andere meren en hun kusten in het buitenland. De Koopmanspolder ligt in het gebied van de agenda IJsselmeergebied 2050. Deze agenda beoogt 3 dingen: (1) Landschap van wereldformaat, (2) Vitaal economisch belang en (3) een klimaat- en toekomstbestendig water en ecosysteem. Bij de Koopmanspolder is ervaring opgedaan met het combineren van voor- en achteroevers. Maar er blijven knelpunten: het huidige winterpeil is lager dan dat van het zomerpeil in het IJsselmeer. Dat is niet goed voor natuur. Daarom wordt er in de koopmanspolder geëxperimenteerd met het realiseren van lokaal natuurlijke peilen en het toestaan van peilvariaties in de achteroever. Vissen, planten en vogels profiteren. Maar is er nog méér waarde-creatie mogelijk? Bijvoorbeeld voor recreatie. Het samenbrengen van al die waarden, daar gaat Werken met Waterlandschappen over.

Kracht van het gebied (huidig)

- Watertoerisme, recreatie;
- Water beschikbaarheid en doorspoel- mogelijkheden vanuit IJsselmeer;
- Rustig en ruimte;
- Cultuurhistorie: Steden, Zuiderzee cultuur, Hollands, landschap;
- Combineren van functies door kleine schaal;
- Actieve dorpsraad in Andijk;
- Vissers;

Kansen (toekomst)

- Toerisme, Achtertuin van Amsterdam, waterrijke omgeving
- Ruimte en uitzicht – open landschap
- Kringlooplandbouw
- Hergebruik materialen binnen de regio.
- Zandwinning, sediment uit vaargeulen. Grondkoppeling binnen projecten
- Klimaatverandering: samenwerking rond water in ruimte en tijd;
- Transitielandschappen/klimaatlandschappen geven kansen om meerdere doelen te dienen/stapelen;
- Water en bodem sturend;
- Mogelijkheden om innovatief/meervoudig rond waterveiligheid(landschappen) te werken : meer dan enkel dijkversterkingen, daar meerwaarde aan toekennen.
- Bestaande gebiedsagenda's; IJsselmeer 2050, Kustvisie IJsselmeerkust.
- Kans voor nieuwe waterlandschappen -> potjes geld aanspreken. Uit stikstof, NPLG
- Kans voor ons project; kant en klare input aanleveren voor implementatie nieuwe plannen.

Zwakte van het gebied (huidig)

- Stakeholdermoeheid; hoe houd je hen aangesloten. What is in it for them?
- Economisch ingericht landschap te dominant. Hoogproductief – weinig ruimte voor andere functies;
- Beperkte mogelijkheden voor bezoekers;
- Rommelig landschap; verdozing;
- Harde grenzen tussen water, dijk, land;
- Eentonig landschap;
- Droogte in de intensieve landbouw;
- Zoetwatervoorziening in polders;
- Stugge standpunten.

Bedreigingen (toekomst)

- Innovatie wordt door grote spelers weggekaapt. Pioniers krijgen soms niet alles wat ze verdienen.
- Klimaatverandering; zeespiegelstijging, watertekort IJsselmeer (prioriteiten),. Droogte, verzilting.
- Waterveiligheid
- Zonnepanelen en windmolen
- Populistische beïnvloeding
- nepnieuws en gebrek aan kennis

De Groningse Kust

Pitch over het gebied (Jan-Willem Nieuwenhuis, Waterschap Noorderzijlvest)

De Groningse kust is de laatste eeuwen gegroeid door landaanwinning. Telkens werden nieuwe kwelder gecreëerd die vervolgens ingepolderd zijn. Dit is goed terug te zien via [topo-tijdreis](#), de noord Groningse kust is naar het noorden opgeschoven. Dit heeft geleid tot een typisch Gronings open landschap. In dit open landschap staan weinig huizen en is weinig industrie aanwezig, wel is er veel landbouw aanwezig. De pootaardappelen voor Nederland en daarbuiten komen uit de Groningse klei. De Groningse kust staat aan het begin van Werken met Waterlandschappen, de echte start vindt plaats tijdens het werkatelier in november 2022. Tijdens dit werkatelier schuiven verschillende stakeholders aan om te brainstormen over een nieuwe invulling van het Groninger landschap. Deze Bootcamp is gebruikt ter voorbereiding van het werkatelier, verschillende kenmerken van het Groningse landschap zijn besproken, hieronder volgen in verschillende alinea's verschillende uitkomsten van deze discussies. De aanleiding om na te denken over het Groningse landschap zijn zeespiegelstijging en de daardoor veroorzaakte verzilting via het grondwater. De groei van de Eemshaven. Aanpassing van dijken en keringen om de hogere zeespiegel te keren. Al deze veranderingen vinden de komende jaren en decennia plaats, door nu na te denken over de gewenste inrichting van het waterlandschap is aansturen nog op tijd mogelijk. Rondom de Groningse kust vinden verschillende (innovatieve) projecten plaats. De Rijke Dijk, de Brede Groene Dijk, de Kleirijperij, Slibhub etc. Al deze projecten hebben als gemeenschappelijke deler dat zij proberen het overtollige slib langs de kust om te zetten tot bruikbare klei. "Slib als Grondstof". Een andere ontwikkeling die de afgelopen decennia al heeft plaatsgevonden in Groningen is bodemdaling, deze is grotendeels veroorzaakt door de gaswinning. Door deze bodemdaling is de afwatering in Groningen omgedraaid. Vroeger stroomde het zoete water onder vrij verval naar zee, maar door de bodemdaling stroomt het water nu richting Loppersum. Het Groningse landschap heeft geen problemen gehad met de droogte van afgelopen zomer. Via Friesland is er een betrouwbare aanvoer van zoet water vanuit het IJsselmeer. De Waddenzee is Natura2000 gebied. Dit betekent dat van de dijk richting zee er weinig aanpassingen mogelijk zijn. Voor een open discussie in het ontwerpatelier is het belangrijk om deze randvoorwaarde vrij te laten. De SWOT analyse (tabel) is gemaakt na afloop door de procesbegeleider, in de groep is de SWOT format niet gebruikt.

Kracht van het gebied (huidig)

- Ruimte
- Er is al veel gaande, veel projecten rondom de Groningse Kust
- "Slib als Grondstof"
- Culturele waarde
- Inpolderingslandschap, slaperdijken

Kansen (toekomst)

- Economische groei (Eemshaven)
- "Slib als Grondstof"
- Uit havens
- "Oogsten van kwelders"
- Zoet water uit Friesland (IJsselmeer) beschikbaar
- Wisselpolders kunnen ingepast worden

Zwakte van het gebied (huidig)

- Natura 2000
- **Weinig ruimte voor Recreatie**

Bedreigingen (toekomst)

- Zeespiegelstijging
- Verzilting
- Hydromorfologie (wat gebeurt er met de Waddenzee bij ingrepen)
- Kweldererosie (Minder kwelders betekenen hogere belastingen op dijken)

Waardelijke Waterlandschappen in toekomst

Brainstorm over de toekomst

Zak van Zuid-Beveland

- Welke toekomstbeelden zie je voor dit gebied?
- Symbiose: kansen invullen die meer zijn dan de oplossing van de huidige problemen.
- Lokale gewassen die aftrek vinden in de omgeving
- Je hebt iets waar je trots op kunt zijn vanuit vroeger, kan dat ook vooruitstrevend: het oude en nieuwe bij elkaar brengen? Zee heeft zeeland gemaakt, is onze vriend: mindshift!

Noord-Hollandse IJsselmeerkust

- Hoe frame je toekomstoplossingen?
- De toekomst voor de kust moet niet alleen vanuit waterveiligheid sec bekeken worden.
- De Toekomst gebruiken om tot verdienmodellen te komen, we willen duurzame verdienmodellen ontwikkelen die ook houdbaar zijn voor de volgende generatie bewoners.
- Krimpregio? Demografische ontwikkeling? Hoe gaat dat veranderen in de toekomst“?
- Werkgelegenheid in het gebied? Veranderingen?
- Hoe zit het met de waterpeilen in het IJsselmeer – per scenario en situatie. Wat betekent 20 cm extra op het bestaande peilbesluit gegeven klimaatverandering?

Groningse kust

- Dit is in de bootcamp (oktober 2022) niet verder uitgewerkt, maar wel in het eerste Ontwerpatelier (november 2022)

Kennisvragen

Zak van Zuid-Beveland

- Is er voldoende veen voor zoetwateropslag, wat is de maximale zoetwatercapaciteit in het gebied (welke maatregelen zijn nog meer te bedenken: hoger waterpeil, RWZI in de buurt nog een vierde zuiveringsslag toevoegen zodat medicijnresten etc worden verwijderd, hierdoor schoon zoetwater het gebied in ipv de zee in)
- Alternatieve business voor boerenbedrijf
- Zoetwateropslag versus verzilting: wat gaat de toekomst brengen?
- Goede communicatie/kennis uitventen: polarisatie tegengaan, inzichtelijk maken, wat verandert er?
- Hoe wordt de zee ervaren door de inwoners: als vriend of als vijand, wat is hun perceptie tav veiligheid? Risicoperceptie in combinatie met waterveiligheidsopgave.
- Zilte teelten? Is het succesvol/ kunnen boeren eenvoudig ermee uit de voeten? Wat is de investering om over te stappen naar zilte teelten en kan daarbij geholpen worden vanuit de overheid?

Noord-Hollandse IJsselmeerkust

De deelnemers hebben bij het onderdeel kennisvragen vooral overwegingen en aanbevelingen meegegeven. Belangrijk is dat voor het IJsselmeergebied al kennisagenda's bestaan. Het advies was om die nog eens langs te lopen: welke kennisvragen van deze bestaande agenda's raken aan de doelen van Werken met Waterlandschappen, d.w.z. waarde creatie realiseren met het anders inrichten van de (zoete) kustzone?

- Wat is de betekenis van achteroevers als functiecombinatie met waterveiligheidslandschappen?
- Kan energiewinning een verdienmodel zijn voor een waterlandschap van de toekomst?
- Veel recreatie per oppervlakte eenheid is zowel een kracht als een risico voor de Noord-Hollandse Kust. Waar ligt het kantelpunt?
- Probeer een regionale uitwerking te maken van Nederland 2120 voor de Noord-Hollandse Kust

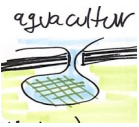

- Maak met dit project een 'Toolbox Waterlandschappen' (ook voor de Groninger kust en Zak van Zuid-Beveland), waarmee je allerlei plan varianten kan laten zien en verrijken door voorbeelden van waarde-creatie met waterlandschappen te laten zien.
- Houd rekening, gebruik, en ben op de hoogte van bestaande onderzoek- en toekomstverkenningen, zoals:
 - Ruimtelijke verkenning IJsselmeergebied (Arcadis ea)
 - Westvaardersplassen – hele brede dijk dubbele dijk met verschillende functies langs de IJsselmeerkust. Dit ging destijds niet door want er ging kostbare landbouwgrond verloren. Kan dit idee een tweede kans krijgen?
 - Er is een kennisagenda beschikbaar vanuit Deltaprogramma Zoetwater en de Uitvoeringsagenda IJsselmeergebied.
 - Drinkwatervoorziening – zuiverend landschap, hoe zit het daar mee? Wat zijn de mogelijkheden?
 - Sluit aan bij HWBP – wat is de waterveiligheidsopgave langs de Noord-Hollandse IJsselmeerkust en Koopmanspolder?
 - Leer ook van inrichtingsprojecten die NIET langs de Noord-Hollandse IJsselmeerkust liggen, bijvoorbeeld Henriettewaard (Noord-Brabant). Je kunt op kleine schaal (physical model) of maquette een dienst van het landschap illustreren. Het bureau Weather makers heeft daar voorbeelden van.
 - Probeer met Werken met Waterlandschappen en de beoogde PWE analyse een inbreng te leveren aan de Kustvisie van de Noord-Hollandse IJsselmeerkust;
 - Benut ook het ecologisch onderzoek in de Koopmanspolder dat uitgevoerd wordt in Werken met Waterlandschappen. De resultaten hieruit zijn niet alleen interessant, maar kunnen ook dienen om ecologische randvoorwaarden te formuleren voor waardecreatie;

Groningse Kust

- Dit is in de bootcamp (oktober 2022) niet verder uitgewerkt, maar wel in het eerste Ontwerpatelier (november 2022)

Contouren Maatschappelijke waardecreatie

In het volgende ontwerpatelier (medio 2023) zullen deze maatschappelijke verdienmodellen nader uitgewerkt worden. Er kunnen nieuwe verdienmodellen bijkomen en er zullen er ook nog gaan afvallen. De pictogrammen (tweede kolom) zijn gemaakt door deelnemers en begeleiders van de ontwerpateliers in Groningen en Zeeland.

Meervoudige Maatschappelijk verdienmodel	Potentiële (meervoudige) waardecreatie	
Dubbele dijken met zoetwaterbuffers	Zie tekening hierboven	zoet water, waterveiligheid, inkomen landbouw, natuurwaarden
Zoetwateropslag op marginale gronden		zoet water, waterveiligheid, inkomen landbouw, biodiversiteit
Kwaliteitsgewassen aansluitend bij cultuur en historie van het waterlandschap		inkomen landbouw, behoud / educatie over erfgoed
Zilte teelten en aquacultuur in een waterveiligheidslandschap		waterveiligheid, inkomen landbouw, duurzame energie
Zuiverend en vastleggend Land(schap)		Zoet water, bodemgezondheid, vastleggen broeikasgassen
Belevend Landschap voor natuur en waterrecreatie		waterveiligheid, inkomen uit toerisme, biodiversiteit
Ruimte voor de Schelde		waterveiligheid, natuurbehoud, ruimte voor natuurlijke dynamiek
Energiek en circulair waterkerend landschap		Waterveiligheid, gekoppeld aan energiewinning en bijdragen aan circulaire economie (hergebruik van zand & slib, vastleggen broeikasgassen)
Koolstofnatuurboeren (CO2 opslag in gewassen, ecologische habitats en veengrond)		waterveiligheid, vermindering broeikasgassen

COLOFON

Eindredactie en organisatie:

Jeroen Veraart (Wageningen Environmental Research)
Ageeth van Maldegem (HZ University of Applied Science)
Boris Everwijn (Royal Haskoning DHV, namens Stichting EcoShape)
Roy van Daggenvoorde (HKV, namens Stichting EcoShape)
Bas Bolman (Deltares)
Arno Nolte (Deltares)
Viola Bennink (Wageningen Environmental Research)

Met bijdragen van:

Daan Verstand (Wageningen Environmental Research)
Shannen Dill (Wageningen Environmental Research)
Karst Oosterhuis (Communicatiebureau Helder en Duidelijk)
Timothy van Agt (ORG-MOD)
Martijn de Vries (Populitics)
Lotte Fitterup (Populitics)

Beeldmateriaal:

Jeroen Veraart (titelpagina, p.2, p.7, p.10)
Bertram de Rooij (p.4)
Martine van Mourik (p.17, p.4)
Timothy van Agt (ORG, p.8)
Karst Oosterhuis (p.14)
Martijn de Vries (p.9)
Andijker Nieuws (p.0)

Werken met Waterlandschappen

Onderzoeksinstituten, bedrijven en maatschappelijke organisaties zijn samen het project 'Werken met waterlandschappen' gestart. Dit project koppelt natuur-inclusieve inrichting van grote wateren aan maatschappelijke verwaardiging voor recreatie, landgebruik en waterbouw. In het project is een onderscheid gemaakt tussen drie geografisch afgebakende 'living labs': de Koopmanspolder in Noord-Holland; de zak van Zuid Beveland in Zeeland; de kust langs de Eems-Dollard in Groningen.

Meer informatie: www.waterlandschappen.nl